

Wojciech Depa, *Zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa – reforma armii – postulaty*, ABW Graf, Kraków 2016, ss. 192, ISBN 978-83-7465-032-8.

Recenzowana książka poświęcona została tematyce pozostających do rozwiązania problemów dotyczących polskiego wojska, a co za tym idzie, zgodnie z tytułem publikacji, niektórych zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa. Wbrew zapewnieniom z notki zamieszczonej na tylnej okładce, poprzedzającej informacje o autorze, nie jest to pierwsza książka w historii Polski traktująca o zagrożeniach dla bezpieczeństwa, obronności i gospodarki Polski, lecz pierwsza, która po raz pierwszy porusza problemy takie jak korupcja w wojsku, układy towarzyskie, niekompetencja, z wykluczeniem materiałów i informacji stanowiących tajemnicę w rozumieniu ustawy o ochronie informacji niejawnych. Z tego względu publikacja jest pionierska i odważna.

Autor – Wojciech Depa – twórca unikatowej serii książek „Modus operandi sił specjalnych” o współczesnej taktyce wojskowej, jest wybitnym specjalistą ds. wojskowości, chociaż nie posiada pozycji w środowisku naukowym. Publikacje książkowe Autora w sposób szczegółowy ukazują praktyczną stronę szkolenia żołnierzy, gdyż jest on instruktorem związanym z wojskiem od 1989 roku. Jako główny specjalista pracuje obecnie w Zakładzie Pola Walki i Ratownictwa, będąc wykładowcą specjalności wojskowych na Akademii im. A. Frycza-Modrzewskiego w Krakowie. Prywatnie jest zawodowym pięściarzem i prowadzi szkolenia z ratownictwa medycznego i taktyki.

Recenzowana publikacja przekazuje informacje o koniecznych zdaniem autora reformach. Autor stara się udzielić odpowiedzi na pytanie, kto ponosi odpowiedzialność za stan armii w sytuacji, gdy wielu ekspertów jej dobrostan kwestionuje. Już sam wstęp jednak wskazuje sympatie polityczne autora. Książka zatem nie jest publikacją o charakterze naukowym, lecz publicystycznym, choć posiada podręcznikową strukturę, o czym świadczy spis treści. Ważnym jest, aby sięgając po tę lekturę pamiętać, że zawiera ona osobiste poglądy Autora. Nie ma w niej prób ukazania różnych punktów widzenia ani rozważań poświęconych poszczególnym stronom toczonych dyskusji. Formulowane przez Autora krytyczne uwagi dotyczące nieprawidłowości w funkcjonowaniu armii, ze względu na treść i formę, nie przeszłyby recenzji naukowej. Zapewne z tego powodu Autor zrezygnował z pomocy recenzentów przed publikacją. Dlatego też książka nie jest wolna od błędów edytorskich jak i stylistycznych wynikających z osobistych manier, które wpłynęły na kształt i formę literacką. Pomijając jednak osobiste sympatie i antypatie Autora, poglądy czysto polityczne i zwyczajnie literackie, książka zawiera istotny i interesujący zestaw

problemów, nad którymi dyskusja wydaje się wysoce potrzebna i budująca dla kształtowania się procesu decyzyjnego w MON.

Publikacja podzielona jest na trzy rozdziały, poprzedzone wykazem skrótów, wstępem, informacjami o autorze. Na końcu zaś zamieszczono wnioski końcowe, literaturę, akty prawne i orzeczenia oraz wykazy stron internetowych. Pierwszy rozdział, dotyczący zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa, omawia zasadniczo zagrożenia dla bezpieczeństwa wojska i stosunki panujące w wojsku. Autor zwraca tam uwagę na stan osobowy wojska i koligacje oraz układy wewnątrz tego środowiska. Konkluduje, że brakuje wystarczającej liczby specjalistów, a ci którzy są, nie są właściwie wykorzystywani, przez co dochodzi do marnotrawstwa ich potencjału. Zwraca również uwagę na zbyt liczną kadre oficerską w czasie pokoju, a zbyt małą ilość przeszkolonego personelu w korpusie szeregowych. Według Autora wielkim problemem wojska jest nepotyzm, który polega m.in. na zatrudnianiu w wojsku osób bez kompetencji, posiadających za to odpowiednie koligacje. Druga część pierwszego rozdziału dotyczy kuriozalnych wg Autora sytuacji związanych z wyszkoleniem żołnierzy. Autor zwraca uwagę, że system szkolenia nie jest dostosowany do współczesnego pola walki, powołując się na konkretne przykłady. Bulwersujące są również opisy patologii związanych z alkoholizmem i aferami obyczajowymi. Wzmiankowane są również problemy z inwigilacją służb obcych wywiadów oraz iluzją, jaką stanowi nadzór, czy też kontrola MON nad wojskiem. Bardzo szeroko w pierwszym rozdziale omówione zostały programy zbrojeniowe. Oczywiście braki Autor przedstawił bardzo szczegółowo, co wskazuje na jego rozległe kompetencje w tej dziedzinie. Wskazuje on także na stosowaną w debacie dotyczącej wojskowości praktykę, polegającą na wprowadzaniu tzw. tematów zastępczych, którym przypisuje się rolę priorytetową, podczas gdy istotne według Autora tematy i problemy nie są podejmowane. Kolejnym poruszonym zagadnieniem jest ochrona jednostek wojskowych. SUFO (Specjalistyczne Uzbrojone Formacje Ochronne), które obecnie odpowiada za ochronę wojskową, według treści książki, ma zbyt niski poziom wyszkolenia i słabe uzbrojenie. Ponadto formacje te są zatrudniane bez względu na interes państwa, lecz interesy prywatne. Kolejną drażliwą kwestią wskazaną przez Autora w tej części książki jest dostępność danych osobowych i informacji wrażliwych w sieci internetowej. Mnogość drobniejszych uchybień i niedoskonałości obecnych w wojsku i wpływających na jego sytuację zasługuje zdaniem Autora na opracowanie w osobnej książce. Zwrócił on między innymi uwagę na marnotrawienie środków budżetowych, dyskryminację poszczególnych grup żołnierzy, wskazując osoby za stan ten odpowiedzialne oraz tych, którzy bezskutecznie usiłowali zmienić niekorzystną dla wojska sytuację. Autor z goryczą stwierdza, że nagrody i premie MON są przyznawane osobom dobieranym wedle niewłaściwego klucza. Rozdział kończy lista nieprawidłowości i przestępstw polegających na kradzieży paliwa, mundurów, żywności, części zamiennych, ustawianiu przetargów, zawyżaniu cen sprzętu i

usług, potwierdzaniu w dokumentach nieodbytych szkoleń itp. Poważnym problemem, na który zwrócił uwagę Autor jest zaniechanie ścigania ujawnionych przestępstw. Dalsza część rozdziału poświęcona jest brakom w uzbrojeniu wojsk oraz niesprawnym i wadliwym środkom bojowym, a także uzasadnionym zastrzeżeniom dotyczącym zakupów uzbrojenia, co stanowi bardzo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa i obronności państwa. Wady systemu zostały także wskazane w zakresie pozyskiwania sił i środków w obszarze innowacyjnych technologii i rozwiązań w uzbrojeniu. Autor także podjął się oceny kierownictwa i systemu dowodzenia siłami zbrojnymi, systemowi przyznawania nagród, medali i wyróżnień oraz zamieścił wyniki badań ankietowych o charakterze pilotażowym, przeprowadzonych wśród żołnierzy. Pierwsza część stanowi około połowy objętości książki.

Drugi rozdział dotyczy oceny sytuacji w wojsku i potrzebnych reform. Autor kładzie słusznie nacisk na potrzebę wprowadzania sieciocentrycznego systemu dowodzenia i kierowania ogniem. Problemy dotyczące dowodzenia siłami zbrojnymi zostały jednak dość mocno okrojone ze względu na ochronę informacji niejawnych. Dlatego Autor szybko przechodzi do problemów szczegółowych, jak potrzeba wzmocnienia wojsk specjalnych, reformy programów szkolenia, zakupów i modernizacji uzbrojenia, wprowadzenia zmian kadrowych – dotyczących generalów i kapelanów wojskowych, wprowadzenia zmian organizacyjnych w Służbie Kontrwywiadu Wojskowego, norm sprawności fizycznej dla żołnierzy, konieczności wprowadzenia oszczędności. Tematy te zostały ujęte w schemat obejmujący opisy problemów, sformułowane wnioski, a następnie postulowane środki zaradcze i ich uzasadnienia, a niekiedy pomysły autorskich zmian. Niestety Autor niekiedy wnioski formułował nie zawsze pamiętając o rzetelnym uzasadnieniu lub postulował rozwiązania niemające związku z opisami, poprzestając na zbyt pobieżnym potraktowaniu pewnych ważnych kwestii, co było ze szkodą dla jakości i atrakcyjności treści. Częściowo uchybienia te rekompensują liczne przypisy i odwołania. Należy jednakże zauważyć dużą różnicę między pierwszym a drugim rozdziałem w zakresie jakości prezentowanych treści i siły zastosowanych argumentów.

Część trzecia recenzowanej książki dotyczy postulatów legislacyjnych. Z punktu widzenia potencjalnych decydentów mogłaby być to najcenniejsza część publikacji. Autor przytacza tu postulaty dotyczące warunków prawnych pracy ministra obrony narodowej i jego prerogatyw. Postulowane są również zmiany w ustawie o powszechnym obowiązku obrony RP, ustawy o ochronie informacji niejawnych, kodeksu karnego (np. kar za szpiegostwo, łapownictwo) oraz penalizacji przestępstw, w tym dodanie do katalogu przestępstw szeregu nowych, takich jak np. dostarczanie wojsku wadliwego uzbrojenia i innych przestępstw gospodarczych, wskazanych w problematyce rozdziału I i II. Postulaty zmian zawarte w rozdziale dotyczą również brzmienia konstytucji oraz niektórych rozporządzeń MON, np. w sprawie przeprowadzania sprawdzianu sprawności fizycznej żołnierzy zawodowych.

Książka kończy się spisem wszystkich wniosków. Jest ich 13, co stanowi znaczny skrót przedstawionych problemów. Nie jest to, jak Autor zaznacza, lista kompletna, lecz wykaz najbardziej rażących kwestii dotyczących funkcjonowania polskiej armii i resortu obrony. Rozczarowanie czytelnika może być spowodowane rozbieżnością między tytułem książki a jej treścią, gdyż jeden resort to nie całe państwo. Ponadto, źródłem niezadowolenia może być lakoniczność potraktowania pewnych tematów. Niektóre podrozdziały zostały bowiem dość mocno okrojone ze względu na ochronę informacji niejawnych. Ponadto, niewątpliwą wadą książki jest silnie publicystyczny charakter, co nie pozostawia miejsca na dyskusję. Brak podejścia naukowego skutkuje w tym przypadku rezygnacją z zaprezentowania poglądów odmiennych od wizji Autora, a także argumentów, które mogłyby okazać się dla tych wizji i opinii niekorzystne.

Pomimo wskazanych niedoskonałości, recenzowana publikacja powinna odegrać ważną rolę w debacie na temat wojska polskiego. Jest napisana bardzo przystępnym językiem ukazując, może w przerysowany sposób istniejące patologie. Chociaż sposób ujęcia treści wymaga szczególnej uwagi czytelnika, któremu w wielu momentach musi wystrzegać się przyjętych a priori założeń i kolokwializmów, które z punktu widzenia nauki mogą wskazywać na niefrasobliwość badawczą Autora. Mimo to byłoby to z wielką szkodą dla wojska, aby publikacja ta przeszła niezauważona. Wyrażenie sprzeciwu wobec zastanej w wojsku rzeczywistości wymagało ponadto od Autora dużej odwagi cywilnej, szczególnie, że jest on także pracownikiem wojska. Jego stanowisko jako instruktora i praktyka jest bardzo cenne we współczesnej debacie dotyczącej bezpieczeństwa państwa i zasługuje na szczególną uwagę. Warte polecenia są zwłaszcza szczegółowe informacje dotyczące nigdy wcześniej nie opisywanych patologii. Zawarte w publikacji uwagi powinny być wzięte pod uwagę przez decydentów, ale również przez suwerena. Tę starannie wydaną książkę warto polecić wszystkim, którym bliski jest los polskiej armii i tym, którzy mają wpływ na jej rozwój.

Piotr L. Wilczyński

Marcin M. Wiszowaty, *Zasada monarchiczna i jej przejawy we współczesnych ustrojach europejskich i pozaeuropejskich monarchii mieszanych. Studium z zakresu prawa konstytucyjnego*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2015, ss. 591, ISBN 978-83-7865-289-2.

Autorem recenzowanej pracy jest Marcin M. Wiszowaty, profesor Uniwersytetu Gdańskiego, doświadczony konstytucjonalista i badacz ustrojów monarchicznych. Od wielu lat zajmuje się pozycją monarchii na tle pozostałych ustrojów. Badaną w recenzowanej monografii problematykę Autor osadza w dotychczasowym dorobku nauk historyczno-prawnych i politologicznych z tego obszaru, jednocześnie proponując własne stanowisko, zmierzające do wypracowania nowej systematyki podziału państw monarchicznych ze względu na specyficzne uwarunkowania ich ustroju, należycie uzasadniając ową propozycję.

We wstępie Autor nakreśla współczesny dorobek badań nad ustrojami monarchicznymi, wskazując na odrodzenie zainteresowania tematyką po wielu latach spychania jej na margines zainteresowań konstytucjonalistów, jako na przyczynę podjęcia szeroko zakrojonych badań w tej dziedzinie. Autor nakreśla także przyczyny odrodzenia się zainteresowania badaczy ustrojów tematyką monarchii. Zasadniczym zamierzeniem Autora było stworzenie całościowego opracowania traktującego o specyfice ustroju oraz instytucjach monarchicznych współczesnych monarchii mieszanych. W celu realizacji zamierzeń Marcin M. Wiszowaty postawił dwie tezy: pierwszą – dotyczącą tego, że większość współczesnych monarchii ma charakter mieszany, oraz drugą – dotyczącą tego, że zasady ustrojowe współczesnych monarchii należy uzupełnić o „zasadę monarchiczną”.

Marcin M. Wiszowaty wskazuje na duże znaczenie zagadnienia ustroju współczesnych monarchii w badaniach konstytucjonalistów. Przejawia się ono w tym, że pozycja monarchy we współczesnych państwach uległa ewolucji, zmienił się zakres jego uprawnień i odpowiedzialności poprzez pojawienie się nowych instytucji. Autor dokonuje rozgraniczenia między monarchią a republiką, wskazując na znaczenie każdego z tych pojęć w przeszłości oraz współcześnie. Marcin M. Wiszowaty sugeruje potrzebę nowej klasyfikacji państw określanych jako monarchie. W tym celu przeprowadził analizy ustrojów 33 państw określanych jako monarchie mieszane, wybranych zgodnie z opisaną w pracy metodyką.

Recenzowana praca podzielona jest na pięć rozdziałów. W pierwszym rozdziale Autor dokonuje starannych ustaleń terminologicznych. Analizuje poszczególne ustroje, ich założenia oraz wzajemne relacje zarówno w

przeszłości, jak też obecnie. Przywołuje także klasyfikację monarchii oraz autorską, innowacyjną próbę ustalenia nowego podziału monarchii na królewskie i republikańskie. Na uwagę zasługuje także precyzja pojęciowa, jaką Autor posługuje się, starannie wskazując na wewnętrzną sprzeczność niektórych pojęć (np. „monarchia konstytucyjna”) oraz bezrefleksyjne przyjmowanie utartych uproszczeń i skrótów myślowych (m. in. stwierdzenia-uproszczenia, zgodnie, z którymi „monarcha panuje, a nie rządzi”). Niepełny, wewnętrznie sprzeczny i wykluczający się podział, który sytuje w jednej grupie państw monarchie znacząco różne od siebie, jest kolejną przyczyną podjęcia przez Autora próby nowej typologii państw o ustrojach monarchicznych.

W rozdziale drugim Marcin M. Wiszowaty ukazuje monarchę jako personifikację zasady monarchicznej. Rozdział ten podzielony jest na cztery podrozdziały, zaś w każdym z nich Autor dokonuje dogłębnej analizy pozycji monarchy w ustroju w oparciu o desygnaty ustroju monarchicznego. Autor podejmuje refleksję dotyczącą wpływu dziedziczności władzy na jej stabilność; wskazuje też na kryteria, zgodnie z którymi odbywa się sukcesja władzy oraz wątpliwości co do zasadności ich utrzymywania bądź zmiany. Z dziedzicznością władzy wiąże się jej dożywotność, którą również Autor poddaje krytyce. Następnie Marcin M. Wiszowaty podejmuje polemikę na temat związku roli monarchy jako głowy Kościoła i wynikających z tego funkcji z zasadą monarchiczną. Rozdział zamykają rozważania na temat nieodpowiedzialności monarchy oraz znaczenia teje w przeszłości, jak też współcześnie. Wszystkie rozważania poparte są odpowiednimi przykładami z historii.

Rozdział trzeci traktuje o pozycji monarchy w ustroju monarchii mieszanej; jest to zasadnicza część pracy. Rozdział ten poprzedza wprowadzenie, w którym Autor rekonstruuje doktryny dotyczące monarchii mieszanych. Dzięki temu wprowadza odbiorcę dzieła w genezę ustroju monarchii mieszanych oraz relacje między XIX-wiecznymi monarchiami mieszanymi a konstytucjonalizmem i republikanizmem. Marcin M. Wiszowaty ukazuje tym samym, że początkowo konstytucyjne rozwiązania ustrojowe nie miały charakteru antymonarchicznego. Autor czyni także uwagi dotyczące umiejscowienia pozycji monarchy na tle innych instytucji politycznych; jednocześnie koryguje cezurę czasową kształtowania się współczesnych monarchii mieszanych, która obecna jest w doktrynie – przesuwa ją z momentu zniesienia absolutyzmu do czasów Kongresu Wiedeńskiego, którego dorobek starał się wykorzystać zdobywcze rewolucji francuskiej i zaaplikować je do ustrojów ówczesnych państw monarchicznych. Autor dokonuje analizy tego, skąd pochodzi władza dana monarsze oraz jaka jest jego władza realnie, a jaką można uznać jedynie za nominalny relikwyt przeszłości. Na tle tej analizy zarysowuje pozycję monarchy jako głowy państwa w przeszłości i współcześnie. Dokonuje także stosownych ustaleń etymologicznych związanych z rozumieniem pojęcia „głowy państwa”. W kolejnej części przedstawia monarchę jako symbol i reprezentanta narodu, wskazując także na genezę instytucji

monarchy, która np. w Belgii zrodziła się w efekcie zrywu narodowego. Innowacyjną częścią tego rozdziału wydaje się ta dotycząca osoby monarchy jako podmiotu praw i wolności człowieka. Autor rozważa, na tle wcześniej wspomnianych przymiotów władzy monarszej, konsekwencje korzystania przez monarchę m. in. z prawa wyborczego, konkludując, iż zaważyłoby to na postrzeganiu monarchy jako symbolu jedności narodu. Wskazuje także na inne ograniczenia praw i wolności monarchy, tj. wolność wyznania czy równość płci, popierając swoje rozważania odpowiednim orzecznictwem dotyczącym poruszanych kwestii. Z drugiej strony, analizuje zasadę sukcesji jako naruszającą prawo każdego obywatela do udziału w sprawowaniu władzy.

W czwartym rozdziale Marcin M. Wiszowaty porusza mało dotychczas analizowane w polskiej literaturze zagadnienie instytucji monarchicznych we współczesnych monarchiach mieszanych. Autor opisuje dziedziczne organy władzy publicznej, charakterystyczne współcześnie już tylko dla Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, nieelekcyjne izby parlamentu oraz rady królewskie. Wskazuje jednocześnie na reliktowy charakter tych organów. Autor porusza także kwestie monarszych uprawnień heraldycznych i nobilitacyjnych, ukazując specyfikę ich funkcjonowania w opisywanych państwach. Kolejną opisywaną instytucją monarchy jest jego uprawnienie do nadawania szlachectwa, wraz ze wskazaniem powodów spadku znaczenia tegoż we współczesnym świecie. Marcin M. Wiszowaty poddaje także analizie dynastię i rodzinę królewską oraz zasady przynależności do tychże. Autor analizuje nie tylko prawne aspekty tej kwestii, ale także m. in. wpływ rodziny królewskiej na wizerunek monarchy w sferze społecznej. Istotnym punktem podrozdziału jest wskazanie uprawnień członków rodziny królewskiej. W kontrze do tego wspomniane zostają ograniczenia, jakie wiążą się z przynależnością do rodziny królewskiej. Osobną część rozdziału Autor poświęca osobie małżonka monarchy oraz następcy. Następnie, poruszone jest zagadnienie regencji oraz jej znaczenia i popularności we współczesnych monarchiach mieszanych. Autor zamyka swoje rozważania analizą obecności we współczesnych ustrojach monarchicznych homagium jako reliktu władzy monarszej i jego znaczenia.

W ostatnim, piątym rozdziale, Marcin M. Wiszowaty analizuje pozaeuropejskie ustroje monarchii mieszanych. Rozważania rozpoczyna od hipotezy dotyczącej europejskiego rodowodu monarchii mieszanych funkcjonujących także poza Europą. W celu udowodnienia postawionej tezy wprowadza „test monarchiczności”, polegający na wskazaniu pozaeuropejskich monarchii mieszanych (poprzez odrzucenie państw o ustroju monarchii pełnych czy republik), a następnie na podzieleniu ich wedle kryterium geograficznego na monarchie arabskie, buddyjskie (dalekowschodnie) oraz pozostałe. Następnie Autor dokonuje analizy obecności zasad ustrojów monarchicznych w ustrojach tych państw, dzieląc je, w zależności od stopnia obecności tych zasad, na grupy monarchii królewskich oraz republikańskich. W dalszej części opisuje każdą z trzech grup, wyodrębnionych w oparciu o kryterium geograficzne. Opis

prowadzony jest w podziale na dwie części – dogmatyczną – zawierającą regulacje konstytucyjne oraz praktyczną – dotyczącą funkcjonowania monarchii w danym państwie. Ów podział nie jest sztywny: część dogmatyczna i praktyczna nie są od siebie odseparowane, zaś cechuje je wzajemne dopełnianie się i przenikanie. Zwiększa to wartość merytoryczną pracy oraz powoduje, że wywód staje się niezwykle ciekawy dla odbiorcy. Kończąc, Autor czyni rozważania na temat przyszłości monarchii. Wskazuje przy tym na trudności i niepewność związane z prognozowaniem; zwraca jednak uwagę na duże zdolności adaptacyjne monarchii do zmieniających się warunków.

Monografia sporządzona jest w oparciu o metodę komparatystyczną. Marcin M. Wiszowaty dokonuje porównania ustrojów poszczególnych monarchii mieszanych. Odwołuje się także do metody historiograficznej, jednakże nie stanowi ona zasadniczej części jego pracy; jest jedynie tłem do analizy współczesnego stanu ustrojowego monarchii mieszanych. Dzięki temu recenzowana pozycja nie jest kolejnym dziełem opisującym historię monarchii, a ukazuje dynamikę zmian, jakie zaszły w państwach monarchicznych. Należy także wspomnieć o metodzie analizy funkcjonalnej, która przejawia się poprzez włączenie do źródeł bibliograficznych materiałów prasowych.

Recenzowana monografia jest niezwykle obszerna i wielowątkowa, jednak mimo tego należy zwrócić uwagę na przejrzysty podział pracy. Ułatwia to odbiorcy poruszanie się po tekście oraz powrót do wcześniej poruszanych w treści monografii zagadnień. Ponadto, dokonany przez Marcina M. Wiszowatego podział zagadnień sprawia, że mimo wielowątkowości oraz obszerności tekstu, praca jest spójna wewnętrznie, zaś poszczególne zagadnienia następują w logicznym porządku, ułatwiającym prześledzenie toku myślowego Autora. Ponadto, pomimo charakteru monografii, sytuującego ją w grupie literatury prawniczej, jest ona napisana bardzo przystępnym językiem. Przystępność językowa nie umniejsza jednak wartości dzieła. Autorowi udało się bowiem pogodzić precyzję pojęciową z przystępną formą.

Na uwagę zasługuje także niezwykle rozbudowana baza źródłowa, do jakiej odwołuje się Marcin M. Wiszowaty. Obejmuje ona zarówno monografie, będące kluczowymi dziełami dla rozwoju tematyki ustrojów monarchicznych (w tym dzieła XIX-wieczne), jak i publikacje współczesne. Nadto, Autor odwołuje się do szeregu aktów prawnych (i ich projektów), funkcjonujących w opisywanych państwach. W publikacji można też znaleźć odwołania do orzecznictwa sądów krajowych jak i do orzeczeń trybunałów międzynarodowych. Łącznie bibliografia obejmuje ponad 1100 pozycji. W bibliografii zawarty jest 150 aktów prawnych i dokumentów w wielu językach. Autor krytycznie odnosi się do przywoływanej literatury, analizując kontekst jej powstania. Służą temu w głównej mierze rozbudowane przypisy. Zawierają one nie tylko opis bibliograficzny pozycji, ale również szeroki, częstokroć polemiczny komentarz Autora. Dzięki podjęciu przez Marcina M. Wiszowatego

owej polemiki w odniesieniu do przywoływanych prac, Autor jeszcze bardziej zwiększa wartość merytoryczną pracy.

Praca jest bardzo nowatorska. Sam Autor zauważa, że w literaturze polskiej brak jest opracowania, które w całościowy sposób ukazywałoby ustroje współczesnych monarchii mieszanych. Na innowacyjność podjętej w dziele problematyki wpływa też fakt zanegowania przez Autora zasadności prostego podziału państw na monarchie i republiki. Wielość rozwiązań ustrojowych przyjętych w państwach współczesnych monarchii mieszanych uzasadnia zatem konieczność wprowadzenia nowego podziału. Ów podział wprowadził w swojej pracy właśnie Marcin M. Wiszowaty. Bogate udokumentowanie poruszanych kwestii, oparte zarówno na literaturze polsko-, anglo-, jak i pozaanglojęzycznej uwzględnia wszystkie najważniejsze dzieła dotyczące ustrojów monarchicznych. Jedynym mankamentem pracy jest brak indeksu nazwisk oraz hasel. W przypadku tak obszernego dzieła wprowadzenie indeksu znacząco ułatwiłoby czytelnikowi powrót do najistotniejszych z jego punktu widzenia zagadnień. Przejrzysty podział pracy na rozdziały i pomniejsze jednostki zdecydowanie to ułatwia, jednak nie zastępuje indeksu. Brak tegoż nie wpływa jednak w żadnym stopniu na wysoką jakość pracy i jej znaczenie dla rozwoju badań nad ustrojami monarchii mieszanych.

Recenzowana monografia ma szansę stać się kluczową pracą dotyczącą ustroju współczesnych monarchii mieszanych. Należy wskazać, iż dobrze, że taka praca powstała – i dobrze, że jej Autorem jest doświadczony konstytucjonalista od lat zajmujący się problematyką monarchii, jakim jest Marcin M. Wiszowaty.

Beata Belica